

УДК 159.953.34:612.821.3

Анна Чик

Пам'ять в контексті інтелектуального потенціалу людини

У статті розглядаються філософські погляди на роль пам'яті в пізнавальній діяльності людини, висвітлено основні підходи до вивчення пам'яті у психології, показано функції пам'яті в контексті розвитку інтелектуального потенціалу людини.

Ключові слова: пам'ять, колективна пам'ять, інтелектуальний потенціал, психологічний досвід, пізнання, особистість.

The article deals with philosophical views on the role of memory in cognitive human activities, highlights the main approaches to the study of memory in psychology, shows functions of memory in the context of human intellectual capacity.

Keywords: Memory, Collective Memory, Intellectual Potential, Psychological Experience, Perception, Personality.

Перспективи виходу України з досить глибокої економічної, соціальної, національної кризи є питаннями першочергового значення, які потребують невідкладного вирішення. Сучасний стан справ, зокрема в соціально-економічній сфері життя українців, багато у чому залежить від модернізації інтелектуального потенціалу країни й забезпечення зростання рівня інтелектуальних здібностей громадян України, розширення умов для реалізації особистісного потенціалу зайнятого населення держави. Об'єднуючи інтелектуальний потенціал провідних фахівців і вчених, впроваджуючи у практику новітні технології, передові розробки, можна прискорити науково-технічний прогрес більшості галузей економіки й успішно вирішити поставлені перед нею завдання. Досить вагомою рушійною силою у питанні інтелектуально-інноваційного розвитку є дослідження явища пам'яті та її впливу на можливості людини ефективно реалізуватись як особистість, стимулюючи свій власний розвиток та розвиток національної економіки.

Пам'ять інтегрує весь психічний досвід людини, робить можливим накопичення знань, вдосконалення пізнавальних і моторних дій, дозволяє «повертатися» в минуле, аналізуючи його, і моделювати майбутнє. Одна з найважливіших функцій пам'яті полягає в тому, що вона є основою свідомості, забезпечуючи можливість мислення, прояв вольових процесів, набуття різних видів умінь та навичок в контексті реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу особистості.

Цілісна картинка оточуючого середовища – це явище, яке формується на основі сприймань, що закріплюються, зберігаються, відтворюються в майбутньому. Чому, прокидаючись зранку, ми знаємо, хто ми, розуміємо, в яких просторово-часових координатах знаходимося, впізнаємо своїх близьких та власний будинок, без особливих розумових навантажень знаходимо шлях на роботу чи на навчання. Сприймання дійсності людиною дуже глибоко пов'язане із особистою історією її життєвого шляху, із накопиченим багажем досвіду в контексті психологічної реальності. Особистісно-інтелектуальний потенціал людини наскрізь просякнутий та сплетений з образів, які закарбувались й можуть бути відтвореними з пережитого. Без пам'яті ми проживали б життя у митях. Без колективної пам'яті історія будь-якої спільноти була б фрагментарною. Наше минуле було б мертвим для майбутнього, а майбутнє, що протікало б у реальності, зникало б безвісті у минулому. Саме тому у людини не було б доступу до знань та навичок, які становлять основу інтелекту, закладають межі розумової діяльності. Не існувало б психічного життя людини, що втілюється в особистій свідомості. Безперервний процес навчання був би неможливим, як наслідок відсутній би був будь-який інтелектуальний потенціал та розвиток. Пам'ять виступає основним фактором, що конститує людину, як індивіда,

індивідуальність, особистість та забезпечує потенціал її реалізації, як суб'єкта діяльності.

Дослідження пам'яті мають, як правило, *міждисциплінарну основу* і в науці представлені досить широко. Вивчення мнемічної діяльності людини має багатовікову історію, однак, «незважаючи на пильний і тривалий інтерес до дослідження пам'яті, таємниці її до кінця не розгадані» [2]. Без перебільшення можна сказати, що в усі періоди розвитку західноєвропейської думки за пам'яттю визнавалася виняткова роль у психічному житті людини. «Мати муз – всього причина», – оспівує людську пам'ять Есхіл у своїй безсмертній трагедії. Аристотель пише працю «Про пам'ять і пригадування», де ставить найважливіші проблеми, які досі актуальні для сучасної науки. Блаженний Августин прагне осягнути парадоксальну властивість мнемоніки. Французький філософ А. Бергсон фактично ототожнював пам'ять з душею. Він присвятив дослідженню природи пам'яті окрему роботу, підсумком якої стало уявлення про два незалежних види пам'яті – «пам'яті тіла» і «пам'яті духу». На думку І. М. Сеченова, саме пам'ять займає ключове місце в психічному житті [7].

Одним з перших мислителів, що вказали на домінуючу роль пам'яті у пізнавальній активності людини, був Платон (427–347 рр. до н. е.). В діалозі «Менон» Платон виклав свої погляди щодо природи пам'яті [11]. На думку Платона, поява знання спричинена виникненням «пробуджених питаннями» істинних думок. Опираючись на його вчення про безсмертність душі та ідеї, він відводить центральне місце функції пригадування. Саме за рахунок пригадування людина може актуалізувати у пізнавальній сфері, контактуючи з оточуючим світом, вміння та навички, які, як вважає Платон, «ми знали колись, – це і є пригадування того, що колись бачила наша душа, коли вона... піднімалася до справжнього буття» [12].

Інакше розуміє зв'язок пам'яті з пізнанням Аристотель (384–322 рр. до н. е.). У своєму трактаті «Про пам'ять і пригадування» він розводить поняття «пам'ять» і «спогад». За Аристотелем, пам'ять є у всіх істот, що володіють відчуттям часу, а пригадування притаманне тільки людині. Оскільки пригадування є умовивід, то «той, хто пригадує, робить висновок, що колись він щось бачив, чув або якось інакше відчув, таким чином його стан нагадує якийсь пошук» [3]. Античний філософ відносить пам'ять до властивостей чи стану відчуттів, тоді як спогад є властивістю уяви, а продуктом уяви виступає образ, який уявляється. Це ще одна причина, чому Аристотель розмежовував ці два поняття – «пам'ять» та «пригадування» у своїх працях, адже вони мають різну природу, на думку філософа.

Інший ракурс розгляду проблеми пропонує Плотін (близько 204–269 або 270 рр.). Погляди Плотіна багато у чому дотичні до думок його попередника, Платона, але основна відмінність полягає у тому, що Плотін перекона-

ний, що пам'ять виникає не завдяки «відбиткам» душі. Він зазначає: «Душа не потребувала б ніякого погляду назовні, якби у ній вже існував ейдос видимого, і якби, проникаючи туди, вона дивилася на цей відбиток» [13]. Пам'ять у такому філософському баченні є властивістю душі, що є логосом всього, й містить у собі образи предметів, які, взаємодіючи між собою, й створюють можливість людини контактувати й взаємодіяти з оточуючим середовищем.

Важливі ідеї для розуміння зв'язку пам'яті та пізнання можна знайти у творах Августина Блаженного Аврелія (354–430 рр.). Він був богословом, тому й намагався прославити велич Бога у своїх вченнях. Не дивно, що пам'ять розглядається філософом як прояв Божественної благодаті. За Августином, в пам'яті зберігається не точний відбиток зовнішніх впливів, а певним чином упорядковане уявлення про ці впливи. Якщо простежити за думкою Августина, то можна знайти певне переплетення з Платоном, богослов вказує на те, що у пам'яті зберігаються, не самі предмети, а їхні образи – копії. І саме за допомогою пам'яті відбувається обдумування інформації, що надходить. За Августином, пам'ять є силою розуму, прямо вказуючи на залежність пізнавальних здібностей людини від роботи пам'яті. Августин також зазначав, що в пам'яті зберігаються усі знання, отримані людиною, уже тоді вказуючи на домінуючу роль пам'яті в контексті розумового потенціалу людини. У своїй роботі «Сповідь» філософ так описує механізм пізнавальної діяльності: «Не самі явища впускає в себе пам'ять, а оволодіває їх образами, а спогад дивним чином їх виймає» [1]. Пізнати, – значить подумати, тобто уважно привести в порядок те, що було в пам'яті, щоб це «легко з'являлося при звичайному зусиллі розуму». І саме в розумі відбувається процес збирання розрізненого психічного матеріалу воедино. Відбувається те, що Августин називає обмірковуванням. Можна навіть без перебільшення сказати, що мислитель ототожнює пам'ять і пізнавальну діяльність. «Пам'ять і є душа, розум, – відзначає Августин, – ми не могли б пізнавати навколишній світ, міркувати про які б то не було предмети або явища, якби в пам'яті не було їх образів чи назв» [1].

Т. Гоббс (1588–1679), розвиваючи свою ідею про природу уявлень, вказує на їх тісний зв'язок із пізнанням. Він виділяє два види уявлень: прості, тобто ті, які ми витягуємо, ґрунтуючись на минулому досвіді сприйняття об'єктів; і складні, – отримані комбінуванням образів з метою створення нового. Таким чином можна сконструювати образ кентавра, скомбінувавши образи людини й коня. Чим багатша пам'ять, вважає Гоббс, тим ширший суб'єктивний досвід взаємодії зі світом, і тим краще формується розуміння того, що відбувається [8]. Як наслідок, збільшується інтелектуальний потенціал суб'єктів діяльності.

Яскраві представники сенсуалізму також не оминули проблематику пам'яті в контексті пізнавальних функцій і проявились у працях Дж. Локка (1632–1704). Тут ми знову знаходимо ототожнення пам'яті та уявлення. У праці «Досвід про людський розум» він вказує, що будь-яке природне явище, «здатне впливати на наші почуття й породити в душі певне сприйняття, викликаючи цим у розумі просту ідею» [2]. А розум вже надалі розглядає і аналізує виникаючі ідеї. Крім того, на думку Локка, розум має здатність відновлювати сприйняття з пам'яті.

Розвиваючи цю концепцію, Дж. Берклі (1684–1753) показує, що всі об'єкти пізнання суть ідеї, отримані за допомогою чуттєвого сприймання, розуму, емоцій, власне пам'яті і з'єднання пам'яті та уяви [5]. Берклі, по суті, робить

висновок, що пам'ять є тим підґрунтям, на якому згодом з'являються ідеї.

Окремої уваги заслуговує французький філософ А. Бергсон (1859–1941), який у своїх роботах синтезував ідеї багатьох своїх попередників. Аналізуючи проблему пам'яті, А. Бергсон, разом з тим, намагається вирішити вічне питання про співвідношення матеріального й ідеального, матерії і духу. На його думку, існують дві незалежні й самостійні форми пам'яті. Так звана «пам'ять – звичка» виникає за допомогою повторення одного і того ж зусилля і включена в замкнуту систему рухів, які виробляються завжди в однаковому порядку і займають завжди однаковий час. Прикладом такого виду пам'яті є заучування вірша напам'ять. Але існує ще «уявляюча пам'ять», яка реєструє у формі образів все, що відбувається з людиною. І в цьому випадку кожна подія життя оснащується певною відміткою часу і місця.

Проблема взаємозв'язку пам'яті й пізнання не втратила своєї актуальності і в сучасній філософії. Так, наприклад, Я. Ассман виділив чотири виміри пам'яті: 1) міметична пам'ять, що пов'язана з діяльністю; незважаючи на розвиток писемності та інших способів кодування інформації, існує діяльність, якою ми навчаємося (пізнаємо навколишню реальність) через наслідування; 2) предметна пам'ять, завдяки якій людина має певне відображення реальності, включаючи її саму; 3) комунікативна пам'ять, пов'язана з отриманням інформації через взаємодію з іншими людьми; 4) культурна пам'ять як форма передачі та відтворення культурних смислів [4].

Короткий аналіз історії філософського бачення проблеми пам'яті показав, що з часів античності і до наших днів пам'яті надається величезне значення в плані вивчення пізнавальної діяльності людини. Фактично в усіх філософських концепціях пам'ять розглядається як фундамент, на якому базується створення досвіду з його когнітивними механізмами, що забезпечують можливість інтелектуальних дій та процесів та є вагомим фактором визначення масштабів особистісно-інтелектуального потенціалу людини.

Вивчення механізмів пам'яті у рамках психологічних досліджень, особливостей її функціонування, тривалий час вважалась однією з ключових наукових проблем психології. Досить велику кількість психологічних праць присвячено мнемічним процесам та експериментам у цій сфері наукового інтересу. Одним з перших експериментальних психологів, який зробив величезний внесок у дослідження пам'яті, опираючись на основи психофізики й математичного аналізу для виявлення певних закономірностей та законів, за якими функціонує пам'ять людини, був Г. Еббінгауз (1850–1909 рр.). Психологи того часу були досить натхненні у пошуках універсальних законів психіки, якими можна було б пояснити душевне життя, виходячи за рамки гуманітарного підходу. Г. Еббінгауз розширює свій погляд на дослідження потенціалу пам'яті, привносячи у свої дослідження основні принципи натуралістичної методології, що мають бути обов'язково підтверджені незалежним експериментом. Враховуючи ці принципи, психолог і починає проводити дослідження процесів запам'ятовування, впізнання, відтворення, розробляє свої методи й навіть стає учасником досліджень. Незважаючи на те, що Г. Еббінгаузу так і не вдалось запропонувати свою власну теорію, його емпіричні дослідження стали класичною основою, яка породила безліч підходів до вивчення пам'яті. Вслід за Г. Еббінгаузом цією проблемою цікавились багато психологів: У. Джемс, Е. Торндайк, В. М. Аллахвердов, Дж. Міллер, Д. Бродбент,

Дж. Сперлінг, Р. Аткинсон, Р. Шиффрін, А. Бедделі, Дж. Хіч, Д. Норман, О. М. Леонтьєв, Л. М. Веккер, Л. С. Виготський, О. Р. Лурія, П. І. Зінченко, О. О. Смірнов. Як справедливо зазначає Т. П. Зінченко, «питання психології пам'яті, які отримали найбільш ранню в історії розвитку психології експериментальну розробку, довгий час залишалися предметом теоретичних зіткнень різних концепцій» [9]. Серед величезної кількості запропонованих різними школами психології нових методів дослідження, різноманітних ефектів, виявлених моделей побудови пам'яті, досить питоме місце займає лінія розвитку психології пам'яті, що бере початок від асоціативної психології, в першу чергу, механізм формування навичок та роль пам'яті у цьому процесі. Очевидно, що будь-які форми навчання імпліцитно включають в себе роботу пам'яті, адже не тільки при формуванні складних пізнавальних або моторних навичок, а й навіть у побудові найпростішої сенсо-моторної дії, має місце диференціація моментів часу «до» і «після», а також знання про те, яку дію необхідно освоїти, яка повинна бути послідовність рухів у структурі дії, яка з дій є ефективнішою за попередню і т. ін. Як ми бачимо, пам'ять займає безперечно важливе місце у дослідженні інтелектуального потенціалу людини.

Сучасні дослідження інтелектуального потенціалу, зокрема, «непряма оцінка інтелектуального розвитку школярів», що у 2001 р. була запропонована українським вченим П. А. М'ясоїдом, шкала запам'ятовування є однією з дев'яти порядкових шкал, які описують розвиток інтелектуальних досягнень й можливостей учня [6]. Будь-який психічний процес розпадався б без пам'яті, адже процесуальна природа пізнавальної активності свідомості неминучим чином припускає збереження результатів психічної діяльності на проміжних етапах побудови усіх пізнавальних актів людини.

Розгляд поняття інтелектуального потенціалу в даній статті є логічним етапом висвітлення проблеми пам'яті в контексті інтелектуального потенціалу людини. Адже інтелект та інтелектуальний потенціал є поняттями, що дуже поєднані, але не взаємозамінні. Якщо звернутись до трактування значення поняття інтелекту, то, в першу чергу, потрібно опиратись на переклад: з латинської «intellectus» – розуміння, пізнання; «intellectum» – розум. У свою чергу, інтелектуальний потенціал людини, по суті, є резервом суб'єктивних тенденцій та потенцій у їх взаємозв'язку з рушійними силами інтелекту, що актуалізуються відповідно до потреб індивіда, його мотиваційної сфери, а також особливостей задіявання творчого ресурсу в процесі теоретично-практичної діяльності людини. Детермінація інтелектуального потенціалу є багаторівневою та полі-факторною системою. Безперервне формування та накопичення його відбувається в процесі онтогенезу, розвитку людини як індивіда, особистості, індивідуальності, суб'єкта діяльності. Формування нового рівня функціонування системи особистісного інтелекту забезпечується за рахунок наявних, якісно нових утворень та функцій, інтелектуальний потенціал у такому випадку є системною властивістю закономірного переходу до більш складних процесів опосередкованості психічного розвитку, що має певне «випереджаюче» відображення дійсності.

Не випадково за своїм психологічним змістом поняття «інтелект» відноситься до нечітко визначених понять. Широко поширена точка зору, згідно з якою інтелект – це те, що можна виміряти за допомогою інтелектуальних тестів. Поняття «інтелект» зводять чи до якоїсь загальної біологічної функції і загального чинника, чи до мобільності формальних операцій, чи до мовного мислення, значень

і особистісних смислів і, нарешті, до «пізнання» у своєму широкому трактуванні явища, як атрибута свідомості й загальної здатності до рефлексії. В останньому випадку інтелект отожднюється з категорією свідомості [10].

Проблема дослідження інтелекту та його генезису має довготривалу історію вивчення. Резюмуючи результати багатьох досліджень, можна виділити два основних підходи, що є взаємно дотичними. Насамперед, підхід Ж. Піаже (1896–1980), який вбачав значення інтелекту в його операторному механізмі урівноваження суб'єкта з навколишнім світом. Вчений наголошував на величезному потенціалі інтелекту, як явища, джерелом розвитку якого й виступає він сам, в умовах розгортання й ускладнення сформованих природних алгоритмів. Рушійною силою розвитку інтелекту, за Ж. Піаже, є особистісна історія суб'єкта, що включає проблемні задачі, складнощі й труднощі, кризові ситуації, які необхідно вирішувати та долати, сформувавши якісно нові стратегії діяльності, задіюючи інтелектуальні операції різних рівнів. Інший підхід відображений у роботах А. Балона, Л. С. Виготського, Дж. Брунера та ін. Ядром цих досліджень був взаємозв'язок спілкування та інтелектуального розвитку людини у процесі її соціалізації. Так, Дж. Брунер писав, що «не можна досягти пояснення розвитку, не повертаючи для цього особливості культури, природу мови, внутрішню логіку дитячого мислення і характер еволюційної історії людства».

Абсолютизація соціальної детермінації людини призводить до спрощення специфіки біології людини, як наслідок Б. Г. Ананьєв (1907–1972) висунув свій абсолютно оригінальний підхід, який відводив інтелекту особливе місце в загальній сукупності потенціалів людського розвитку. Він розглядав інтелект як багаторівневу організацію пізнавальних сил, що охоплює психофізіологічні процеси, стани і властивості особистості. Ця організація, в свою чергу, пов'язана з нейродинамічними, вегетативними і метаболічними характеристиками людини. Вони є своєрідними еквівалентами інтелекту і визначають міру розумової працездатності й ціну інтелектуальної напруги, ступінь їх корисності та шкідливості для здоров'я людини. Поняття інтелектуального потенціалу позначає реальні інтелектуальні можливості людини, її готовність діяти, а також нереалізовані інтелектуальні властивості, інтелектуальні резерви. Крім того, поняття інтелектуального потенціалу відображає різні класи психічних властивостей і механізмів, які визначають прогресивні зміни інтелекту, рушійні сили інтелектуального розвитку [10].

Філогенетичний фонд інтелектуального потенціалу включає різноманітні функціональні механізми: сенсорно-перцептивні, атенційні, мнемічні, розумові, психомоторні, мовленнєво-рухові та ін. Розвиток вище перерахованих механізмів детермінований віковими особливостями та нейродинамічними характеристиками людини. Мнемічні властивості та процеси, які відіграють важливу роль у забезпеченні діяльності людини як суб'єкта в процесах навчання, виховання, різнопланових сферах самореалізації особистості, не просто відносяться до інтелектуальних механізмів, а глибоко інтегровані в систему раціональних операцій, розумових процедур, абстрактно-символічних уявлень. Можливості процесів запам'ятовування, впізнання, відтворення, реконструкції, збереження та забування відіграють фундаментальну роль в контексті інтелектуального потенціалу української людини та української спільноти.

В рамках аксіологічного підходу і колективна пам'ять, і інтелект української нації можуть розглядатися як механізми трансляції етнокультурної інформації та як чинники

збереження й розвитку цінностей і смислів української національної культури. В контексті цивілізаційного поступу українства необхідно розглядати інтелектуальний потенціал та колективну пам'ять українського народу як: 1) культурні феномени, що визначають безперервність культурних традицій спільноти; 2) комунікативно-культуральні форми взаємодії української людини і української спільноти з минулим; 3) як важливі когнітивні умови формування колективної ідентичності.

Окрім цього, феномени пам'яті та забуття є певною формою ставлення українського суспільства до свого історичного минулого. Позитивний потенціал забуття (коли воно стає частиною досвіду так званого «обнулення минулого») полягає, зокрема, у терапевтичній функції мінімізації травматичних наслідків «переломних» і трагічних історичних подій. Сучасні дослідники виділяють травматичне забуття (забування травмуючих подій минулого) і нетравматичне забуття (забування нетравматичних за своїм змістом подій); природне забуття (виключення з пам'яті неактуальної інформації) і кероване забуття як елемент політики пам'яті (що передбачає комплекс цілеспрямованих практичних дій держави і громадянського суспільства для консолідації політичної нації). Кероване забуття в рамках конструктивної політики пам'яті може бути спрямоване, зокрема, на уникнення конфлікту інтерпретацій різних версій історичної пам'яті, що на рівні соціуму часто призводить до міжетнічних і міжнаціональних конфліктів.

В контексті цивілізаційного поступу українства взаємодія колективної пам'яті та інтелекту нації набуває все більш чітких контурів. Зокрема, пам'ять про минуле – це не тільки здатність охороняти від забуття актуальний та подієвий пласти минулого, але й конструктивне ставлення до минулого (його інтерпретаційний та репрезентативний пласти). Одним з невідкладних завдань українських інтелектуалів є вибудовування репрезентативного образу спільного мину-

лого, що припускає свідоме колективне віддання забуттю деяких подій минулого та їх інтерпретацій.

Посилення державного впливу на сферу колективної пам'яті сьогодення детерміноване прагненням багатьох держав протистояти активізації глобалізаційних процесів у сучасному світі. Оскільки вплив держави і громадянського суспільства на сферу пам'яті й забуття є необхідним механізмом збереження національно-культурної цілісності держави, а колективна пам'ять є основою виживання національної держави в умовах глобалізованого світу, то грамотна політика пам'яті є зверненням до спільного минулого з тим, щоб, подолавши розриви в історичній пам'яті громадян, зберегти національну єдність та цілісність держави. Отже, конструктивна політика пам'яті є не тільки необхідним для України інструментом підтримки спільної ідентичності її громадян, але й чинником цивілізаційного розвитку українства.

1. *Августин А.* Исповедь / А. Августин // Психология памяти: Хрестоматия / Под ред. Гиппенрейтер Ю. Б., Романова В. Я. – М.: МГУ, 1998. 2. *Агафонов А. Ю.* Психология мнемических явлений: Учебное пособие / Агафонов А. Ю., Волчек Е. Е. – Самара: Универс-групп, 2005. 3. *Аристотель.* О памяти и припоминании / Аристотель // Вопросы философии. – 2004. – № 7. 4. *Ассман Я.* Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Я. Ассман. – М., 2004. 5. *Беркли Дж.* Трактат о принципах человеческого знания // Сочинения / Дж. Беркли. – М.: Наука, 1978. 6. *Бурлачук Л. Ф.* Словарь-справочник по психодиагностике / Л. Ф. Бурлачук. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 688 с. 7. *Ганзен В. А.* Системные описания в психологии / В. А. Ганзен. – Л.: Наука, 1984. 8. *Гоббс Т.* Сочинения: В 2 т. / Т. Гоббс. – М.: Наука, 1991. – Т. 2. 9. *Зинченко Т. П.* Когнитивная и прикладная психология / Т. П. Зинченко. – М.; Воронеж, 2000. – 654 с. 10. *Крылов А. А.* Психология. 2-е изд. / А. А. Крылов. – М.: Проспект, 2005. – 495 с. 11. *Платон.* Менон // Собрание соч.: В 4-х т. / Платон. – М.: Наука, 1990. – Т. 1. 12. *Платон.* Федон // Собрание соч.: В 4-х т. / Платон. – М.: Наука, 1990. – Т. 2. 13. *Плотин.* Об ощущении и памяти / Плотин // Вопросы философии. – 2004. – № 7.

УДК 323.15(477.75):341.223.2(470+571)

Борис Петруньок

Основні виклики кримськотатарській спільноті в умовах окупації Криму Росією

У статті дається коротка характеристика основних викликів і загроз, що постають перед кримськими татарами в умовах російської окупації. Звернено увагу на проблему етнізації суспільних конфліктів, а також реакцію кримських татар на політику Росії, підкреслено складність можливого вибору еміграції на материкову Україну в світлі колективної пам'яті про депортацію.

Ключові слова: Кримські татари, окупація, Російська Федерація, міжнародне право, міжетнічні відносини, Меджліс, Курултай.

The article proposes a brief description of the main threats and challenges that have emerged for the Crimean Tatars under Russian occupation. Attention is paid to the problem of ethnization of social conflicts as well as on the reaction of Crimea Tatars on the Russian politics. The difficulty of possible choice of resettlement on the continental Ukraine in the light of collective memory on Deportation is underlined.

Keywords: Crimea Tatars, Occupation, Russian Federation, International Law, Interethnic Relations, Medzhlis, Kurultaj.

Анексія Криму Російською Федерацією не тільки стала безпрецедентним випадком порушення норм міжнародного права і прикладом захоплення території іншої держави в Європі після II світової війни, але й фактично спричинила загострення ескалації міжетнічної конфліктності на півострові. У переважній більшості українських досліджень Криму до останнього часу підкреслювалась необхідність недопущення конфліктів на етнічному і релігійному ґрунті в Криму. При цьому дослідниками фіксувалися часті намагання етнізації суспільних конфліктів, у першу чергу, для підвищення їх значимості, переведення в «екзистенційну» площину. Таким чином суб'єкт, який підвищує статус конфлікту, намагається

підвищити статус власний як його учасника (найбільш резонансними свого часу були факти «хрестоповалів»). Така модель поведінки до останнього часу була притаманна російським націоналістичним організаціям в Криму [3]. Тим не менше, про можливість серйозного міжетнічного протистояння можна було зазвичай говорити лише як про потенційну (окремі випадки протистоянь були інспірованими, але не були етнічними конфліктами за визначенням).

Зараз ситуація принципово відрізняється. Про це можна говорити з кількох причин. По-перше: упродовж останніх років українська владна еліта стихійно вибудувала певну модель поведіння у «кримському питанні». По своїй